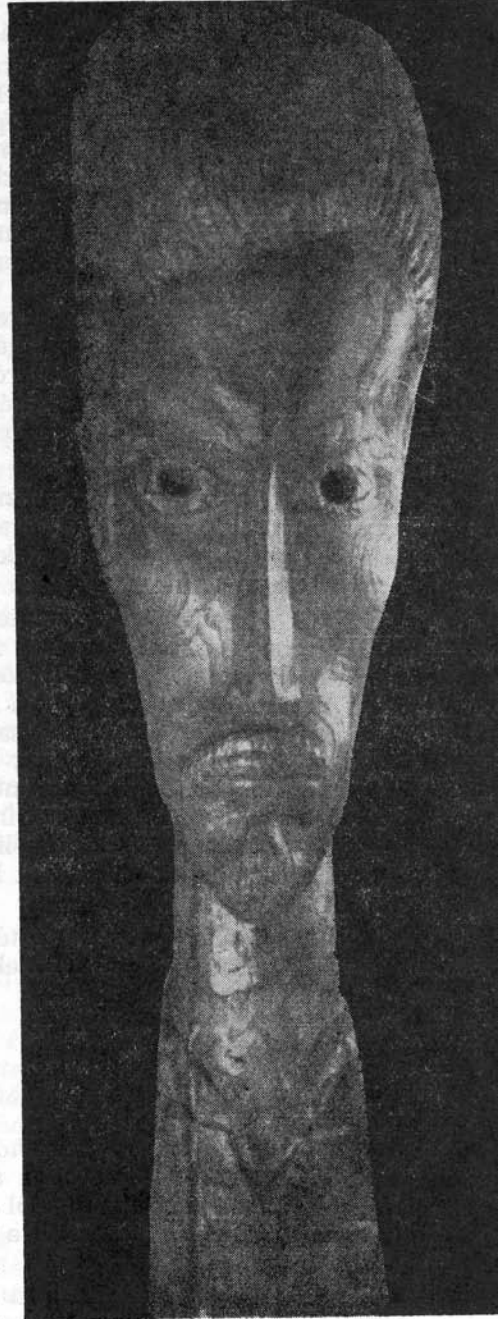

A különböző

1843 őszén Irinyi József cikksorozatban fejtette ki véleményét Széchenyi adóreformjavaslatáról. A nemes gróf a *Jelenkorban* válaszolt a bírálatra, ingerülten, de feltűnő gonddal: komolyan vette, komolyan kellett vennie az ellenvéleményt. Noha annak szerzője nem volt gróf, s akkor még csak húszéves. Éppen egykorú Petőfivel.

Elképzelhetetlen, hogy a húszéves Petőfi olyan cikksorozatot írhatott volna, mely Széchenyit, szakszerűségével, alapos vitára kényszerítse. Az igaz, 1842 májusa óta néhány publikációt, verseket többnyire, már ő is maga mögött tudhatott, de adóügyben értekezni? Irinyi és Széchenyi hírlapi vitája idején Petőfi falusi ivószobák hevenyészett színpadán szaval, majd Debrecenben teng „ínséges állapotban“, „csontváz“-zá soványodva. Nem a telekdíj, nem az adóügy az ő gondja, hanem a Laukának kölcsön adott nyolc pengő forint, melyből hármat még nem kapott vissza, s ezért Nagy Ignác „Tekintetes Úrnál egy alázatos kérelemmel“ kölcsönért „alkalmatlankodni“ kényszerül.

Közismertek Petőfi kamaszkori viselkedéséi. Az iskoláit nem fejezte be; a kor szokásos és kötelező — jogászi — műveltségét nem sajátította el. Helyette, hányattatásai alatt, élettapasztalatot busásan kapott, idővel kamatoztatta is költészetében; helyette, éppen Debrecenben, Bajza tanácsára Tieck és Röscher dramaturgiai munkáit forgatta, vélhetőleg, ha megmarad a színészet mellett, nem is haszontalanul; de ami írói-közéleti föllépését megkönnyíthette volna, ami vele egykorú pályatársainak könnyűszerrel a kezéhez állt, amit még Arany is, noha szintén félben maradt diák, úgyahogy birtokolt, s első nyilvános jelentkezésekor (*Népnevelési ügyben*, 1841) előmutatni kötelezőnek tartott: a reformkor szabvány politikai-jogi ismeretkészségét Petőfi

Szervátiusz Tibor: Petőfi

nélkülözni volt kénytelen. Bizonyos, hogy Irinyi cikkét nem írhatta volna meg.

Megkockáztatom az állítást, hogy nagy szerencséjére.

A Sárosi Gyulák, a Vachott Sándorok olyan szépen fűjték a reformkori nótát, a liberális-ellenzéki szólamot, megannyi verset írtak, és csupa jó szándékkal, adóról, védegyeletről, úrbérről, követválasztásról, tudomisen. Megpróbálhatta volna elvégre Petőfi is; meg is próbálta hiszen. Írt *Védegyeleti dalt* (1844. október-november) s más effélet, ki is hagyogatta őket később gyűjteményeiből. Vagy elégette. Van Petőfi életének egy kevés figyelemre méltított epizódja: Vachott Sándorné beszéli el, hogy férje egy ízben Béranger utánzását vetette Petőfi szemére, s az, hirtelen haragjában, a tűzbe vetette egy nyaláb versét. Ez aligha pletyka; Tüllmann Ignác egykorú levele (1845. március 4.) megerősíti: „Többet 80 darabnál a lángoknak adott át.“ Nyolcvan Béranger-utánzatot? Nem lesz ez egy kicsit sok? Nem arról van-e szó inkább, hogy Petőfi általában elégedetlen volt versei egy részével? Nehezen tudnék elszakadni a gondolatától, hogy néhány Béranger-imitáció mellett volt abban a nyalábban jó egypár „védegyeleti dal“ is.

Nem ment, hála isten, nem ment ez a hang Petőfinek; nem tudott ő, már csak műveltsége alkatánál (hiányainál) fogva sem, jogászi érvelést, megyei okoskodást, alkotmányosdi politikát versbe szedni. Aztán meg már nem is akart.

Egyik legfontosabb vallomásának tartom a márciusi napló sorait: „Politikai életünket távolról néztem vagy rá sem néztem... szánakoztam a napi politika kurjogató hősein... Magamba zárkoztam, mint elzárkózik tornyába a csillagász, s a földről az égre vetettem szemeimet, a jelenből a jövőbe.“ A legpolitikusabb magyar költőtől egy kicsit furcsa nyilatkozat: a napi politika ellen; ám Petőfitől, aki különben is tudott fogalmazni, illik szó szerint vennünk. Miután azzal a verségetéssel (legalább képletesen) tabula rasát csinált, csakugyan kezdte „távolról nézni“ a napi politikát, az ő napi politikájukat, a kurjogató hősöket, mely „nem egyéb, mint homokra rajzolt kép“; másra figyelt, és tudni kezdett valami mást.

Azt, amit a magyar történet legnagyobb költői forradalmának, majd legforradalmibb költészetének megvalósításához, végbevételéhez tudnia kellett.

*

A Felhők, Az örült, A hóhér kötele, a Tigris és hiéna Petőfije elrugaszkodott szinte mindentől, ami hagyományos volt a magyar irodalomban. Önnön hagyományaitól is; nemcsak az elégetett versektől — a népdaloktól, a bordaloktól, a zsánerképektől, a *János vitéz* költői tájaitól is.

Épp amikor már kezdett úgy-ahogy révbe érni, híre terjedett, befogadta, s némi kenyérrel látta el az írói világ: egyszerre a világgyűlölet, a mizantropia, az elkeseredés, a sötét dac és a végletes, abszolút lázadás költője áll elénk.

Elrugaszkodott; mi volt ugródeszkája? Horváth János Shelley hatását mutatta ki e korszakon; bizonyíték: fordította is. Shelley és Szalkszentmárton! Horváth Jánosnak nem tűnt föl e kapcsolat szinte képtelen rendkívülisége. Ki olvasta akkortájt Shelley-t, nemhogy Magyarországon — Európában? Henri Peyre nagy monográfiájából tudom, hogy Shelley neve azidőtt francia nyelvterületen még alig-alig cseng. Németül már elkészült néhány művének fordítása, s Gutzkow tanulmányt, Herwegh szonettet írt róla. Lehet, hogy ezek hívták föl Petőfi figyelmét reá, meg lehet, nem tudjuk, és sosem fogjuk megtudni, mert Petőfi kortársai inkább botjára és pipájára emlékeztek, mintsem olvasmányaira.

Ösztön? Ám nevezzük csodálatos ösztönnek Petőfi képességét, melylyel mindannyiszor megtalálta és kiválasztotta a hozzá legillőbb olvasmányokat, épp azt, amire tehetségének, hajlamának a leginkább szüksége volt, s ami aztán, megkülönböztetve őt Magyarországon, rokonította Európával.

Európában is mivel? A *Felhők* költői forradalmát nem magyarázhatom Vörösmartyval; Lamartine-nal, Victor Hugóval sem. A *Felhők* életérzésének analogonját a harmincas évek Párizsában találom meg. Élt ott egy maroknyi költő, a romantika végső, vad, elveszett nemzedéke, Pétrus Borel, Philotée O'Neddy és társai, hóbortos öltözetekben és polgárijesztő indulatokkal, republikánus rajongásban és a polgárkirályság tikkadt gyűlöletével, végletes, abszolút, abszurd tagadók, a lázadás, a düh, a dac, a kétségbeesés megszállottjai. Témáik: hóhér és Saint-Just, zsarnokgyűlölet és csömör, villanó tőr és életiszony; formaviláguk: a romantika oly szilaj kitörései, végletek, rettenetek, aminőkről egy Hugo, egy Byron nem is álmodott. Ismerte őket Petőfi? Nem tudom; senki sem ismerte őket, elveszett nemzedék, majd csak a szürrealisták fedezik föl, elődeiket. Tudott-e róluk Petőfi, majdnem közömbös számomra: nem hatást — szellemrokonságot kutatok, s ekként regisztrálok a hasonlóságot a *Felhők* egetverő háborgása, *A hóhér kötele* vad jelenetezése, a *Tigris és hiéna* szertelensége és Pétrus Borelék költői világa között. Közölök két strófát:

Philotée O'Neddy:

*La mort est plus auguste,
Plus sainte, quand il faut,
Pour une cause juste,
Monter sur l'échafaud . . .*

Petőfi:

*Meghalni érted, oh hazám,
Habár rettentő kínpadon,
Kétszer, háromszor halni meg bár,
De érted halni: szent óhajtatom!*

Petőfi nem ismerhette ezt a francia verset, hisz Philotée O'Neddy életében (noha túlélte Petőfit) meg sem jelent. Véletlen egyezés tehát; de miért nincsenek ilyen véletlen egyezések Philotée O'Neddy és Arany, Tompa, Madách között? És miért van Petőfinél tucatnyi?

Pétrus Borel és nemzedéke az európai romantika válaszfútján áll: utolsó forradalmi nemzedék, Saint-Just és Marat megéneklői, a polgár-

királyság mocskától lefojtott forradalmiságuk az abszolút lázadás irányában forrt ki; ezután már csak Baudelaire következhetett, ki ősenek vallotta Borelt, s maga is megélte indulatait, Baudelaire következett, kihült lávakő, 48 szörnyű ábrándvesztése után.

Petőfi a *Felhőkkel* lép a világirodalomba. Az európai romantika válszútján áll ő is, kelet-európai gúnyájában: első forradalmár Magyarországon, ki még tapogatózó korában s a forradalom előtt megéli a kilátástalanság s az abszolút lázadás indulatait és gyötrelmeit, aztán a *másik* útra tér — ha költői rangját nézzük, mely megkülönbözteti a Herweghektől és Freiligrathoktól, *egyedül* lép a forradalmi költészet útjára, a *Levél Várady Antalhoz* és *Az apostol* között mindenestre olyasvalamit csinál, amit senki más Európában.

Ha megkérdezzük Petőfit, milyen elvet vall, forradalmi költészete és cselekvése politikai-világnézeti alapjául, bizonyos, hogy nem ezt feleli: Babeufre esküszöm.

Mégis: ha meghatározni akarjuk Petőfi világnézetének jellegét, politikai gondolkodásának európai rokonságát, fajsúlyát, bizvást minősíthetjük ideológiáját babeufi-buonarrotiánus típusú ideológiának.

Szükséges a meghatározás. Republikánusnak mondanunk Petőfit nem elég; számosan voltak republikánusok, Magyarországon is, de Petőfi csak egy, s nem mindenki értette ugyanazt a respublikán. Az utópista szocializmust emlegetni sem elég; laza gyűjtőfogalom ez, mely rendszerek, tanok tarka és egymásnak szerfölött ellenmondó sokaságát takarja, ellentmondó, egymást kizáró, tusakodó rendszereket; ez mind — egy gyűjtőnév alá vonva — nem hathatott Petőfire, nem minősítheti gondolkodását, s a kutatás kötelessége éppen az, hogy a tarkaságból kikeresse azokat az elemeket, amelyek csakugyan hatottak vagy rokon vonásokat mutatnak fel, s kijelölik Petőfi szellemi környezetét. Amíg ezt, a gyér források adta lehetőségek határain belül, tisztázni nem sikerül, addig Petőfiről bármilyen kép távlati pont, bármilyen mondanivaló kohézió nélkül marad, addig Petőfit voltaképpen néven nevezni sem tudjuk, addig nincs Petőfi-életrajz, vagy csak olyan, amilyen volna Zrínyié Machiavelli, József Attilaé Marx és Freud neve említése nélkül.

Saint-Simon? „Ha majd a bőség kosarából Mindenki *egyaránt* vehet...“ Ez világos és egyértelmű beszéd: Petőfi e soraiban mást, mint a korabeli *egyenlőségi* kommunizmus elvének kijelentését, nem láthatunk. Mégis mit mond róla Turóczi-Trostler József? „Saint-simonista atmoszférájú gondolat...“ Saint-simonista atmoszférájú gondolat? De hiszen Saint-Simon és tanítványai szüntelenül hadakoztak mindennemű egyenlőségi filozófia és politika ellen, a javak egyenlő elosztásának elvét kereken tagadták. Hogyan minősülhet Petőfinél saint-simonista gondolatnak az, amit Saint-Simonék nem vallottak soha? Az ilyen állítás semmit sem magyaráz meg, ellenkezőleg: félrevezet.

Saint-Simon, Fourier, Leroux, Pecqueur, Vidal, Granger, elolvastam munkáikat, franciát, németet, angolt, el még az aprószenteket is: sehhol sem tapasztaltam Petőfi szellemrokonságának nyomait. Ellenben: valahányszor Buonarroti vagy egy-egy tanítványa, Achille Roche, Laponneraye, Vignerte és mások munkáit veszem elő, megcsap az atmoszféra, a vágyak, a gondolatok, a törekvések, az indulatok hasonlósága, írásaikat olvasva Petőfi körében érzem magam. Azonos vágyak, eszmények, elszármások, azonos mitológia, Saint-Justtól a Saint Merry kolostor utcájának hős csapatáig.

Saint-Merry kolostor utcája, még áll a megfeketedett gótikus templom, melynek köveit a „száz republikánus gyermek“ vére festette pirosra; első párizsi lépteim célpontja volt e templom, ez a szűk utca, s képzeletem gyakran lepergeti a filmet: ha Petőfi eljut Párizsba, bizonyosan ő is elzarándokol oda... Más, aki tehetne volna, nem tette meg. Irinyi, noha szisztematikus alapossggal s jegyezgetve járta be Párizs forradalmi emlékhelyeit, a kolostor-utcáról s barikádjairól, melyeken az első piros zászló lengett, nem szól. Egy francia irat van előttem: az Emberi Jogok buonarrotiánus társasága adta ki 1833-ban, a kolostor-utcai hősök halálának első évfordulójára. Petőfi forradalmi költészetének egész motívumsorozatát jegyezhetném belőle ide.

Itt, ebben az utcában, a harmincas évek Párizsában (mely Pétrus Borelék költészetének is helye és időszaka) lelem meg Petőfi szellemi égtájának délkörét; a buonarrotiánus tanokban a pontot, mely köré Európa forradalmi ideológiái koncentrikus körökként rendeződnek, távoli, szélső, mégis egyközpontú körként Petőfi forradalmi ideológiája is.

Petőfi forradalmi költészete, a „teljes egyenlőség“, a szociális republika, a végső forradalom, a piros zászló költészete: buonarrotiánus ihletésű költészet; Petőfi a költészet Blanquija; ha a XIX. századot mint a (szociális) forradalmak századát fogjuk fel, Petőfi a XIX. század költője. Párja nélkül.

Kelet-Európában? Ott. Parasztszágban? Abban. Nemzeti problematikájával? Azzal együtt.

*

Terminológiai és motívum-egyezések, hangulat-rokonság, Petőfi szellemi életrajzának (ahogy azt *Az apostolban*, Szilveszterről szólván, megírta) kísérteties hasonlósága a blanquista-buonarrotiánus Martin Bernard szellemi önéletrajzával — de ismerte-e Petőfi Buonarrotit s művét, a babeufi-buonarrotiánus irodalmat?

Nevüket nem írta le. Cabet nevét sem írta le, mégis kiderült, hogy olvasta, fordította.

Éppen Cabet forradalomtörténetében olvasott, valószínűleg először, részletesebben Babeufról, tanairól. (Cabet maga is Buonarroti személyes tanítványa, s ezen az sem változtat, hogy amikor saját iskolát alapított, elhatárolta magát Babeuf követőitől.) Louis Blanc könyvében (*Histoire de dix ans*), mely nemcsak ragyogó történetírói mű, hanem a kor politikai eszméinek páratlan enciklopédiája, Buonarrotiról is olvasott Petőfi. Blanquiról s másokról szállította neki a híreket, tudnivalókat a sajtó, a

hazai hírlapirodalom is. Petőfi tájékozott volt, mindenesetre jobban, mint sok mai filológus.

1846: Petőfi világnézeti fordulatainak éve s egyszersmind a nagy olvasásoké. Az év elején még műveltsége hiányaira (nem a jogászi közműveltség hiányára) panaszkodott Beck Károlynak; augusztusban Kemény Zsigmond azt jegyzi naplójába, hogy Petőfi „az angol, francia s német irodalommal ösmeretes“, és a fiatal írók közt az ő szavaiban találja a „legtöbb eszmé“-t. „Némi bizarrság“-ot is. A beszélgetésről, sajnos, csak annyit árul el, hogy szépirodalomról folyt, s így nem tudhatjuk, mi volt a bizarrság, ami a bárót sokkírozta (Petőfi szociális ars poeticája?) — találgatni pedig nem szabad.

Néhány hónap alatt, amennyi Beck Károllyal és Kemény Zsigmonddal folytatott beszélgetései közt eltelt, Petőfi nem válhatott „ösmeretes“-sé az angol, francia s német irodalommal, nem is ekkor vált; hisz láttuk őt a debreceni fületlen szobában Tieck és Röscher könyvei, Szalkszertmártonban Shelley versei fölé hajolva. Az a néhány hónap mégis nagy változást hozott: minden jel szerint ez az idő Petőfi rendszeres és mohó politikai-történeti stúdiumainak döntő és eldöntő korszaka. Egybeesik világnézeti fordulatával, a *Levél Várady Antalhoz*, a *Rabság* című töredék, *A nép*, a *Csalogányok és pacsirták* keletkezésének idejével. Csak ha babonás volnék, hihetném, hogy ezt az egybeesést a sors véletlene hozta.

1846-ban Petőfi tájékozódott kora politikai rendszerei közt. Megismerkedett a saint-simonizmustól a buonarrotiánus eszmékig terjedő széles skálájukkal. És választott.

Elvetette a saint-simonizmus kényelmes ipari-progresszió-elvét, el Fourier pszichikai-politikai csodabalzsamát, Louis Blanc etatista szabályrendszerét, el az aprószenteket, el — reménytelenül, mert csak egyben remélt — minden békés receptet. Hajlamainál, vérmérsékleténél fogva, emlékezetébe idézve nyomora gyomorgörceit, az arc-sápasztó megaláztatásokat, a keservesen kért és mazochista pontossággal törlesztett kölcsönöket, szülei bukását, a deresre húzott parasztot, az éhező pórok seregét, a kolduló tenyereket, Pozsony fényes és mihaszna beszédeit, a tyúk-lépésenkénti haladás székrekedését, Bécs dölyfét, a cenzor pimaszságát, Munkács dohát és Dózsa kaszáit, Galícia pokol-köreit, a királyok lamennis-i maffiáját, a Saint-Merry kolostor utcájának kövére hullott vér-cseppeket, mindezt emlékezetébe idézve és összevetve könyvei tanulságaival — nem gondolnám, hogy valamely naptári dátum valamely órájában, de végül is választott: a forradalmat választotta; az egyetlen forradalmi ideológiát, melyről tudomása lehetett; a végső forradalom — szociális republika — végtelen jövő szinoníma-bokrát választotta; névvel, nevekkal vagy anélkül, a babeufi ős-Eszmét, Buonarrotit és tanítványait, Cabet következtetéseit, Blanqui útját és sorsát. Eljegyezte magát a forradalommal, eljegyződött a kiválasztottsággal.

Kiválasztottsága választás eredménye.

„Politikai életünket távolról néztem ...“ Távlatból.